

Nonnetje zoekt het hogerop dan Nederland

‘Duizenden nonnetjes, maar er zit niets tussen,’ verzuchtte een bekende vogelaar die uit was op zeldzame soorten. Komisch; als er iets zeldzaam is, dan is het een samenscholing van duizenden nonnetjes. Was alleen in Nederland te zien. Maar dat is verleden tijd.

Een jaar of dertig geleden overwinterden er zoveel nonnetjes in Nederland, dat de schatting van de Europese winterpopulatie flink naar boven moest worden bijgesteld. Groepen van meer dan duizend nonnetjes in het Markermeer waren toen geen uitzondering; een unieke situatie die nota bene door een Zweedse vogelaar wereldkundig werd gemaakt. Zulke grote groepen zijn passé. Wat is er aan de hand met het nonnetje?

Meer een brilduiker dan een zaagbek

Het nonnetje wordt vaak ‘onze kleinste zaagbek’ genoemd. Maar eigenlijk is het geen echte zaagbek en het nonnetje is daarom in een ander geslacht geplaatst dan grote en middelste (beide *Mergus*-soorten), met maar één soort: *Mergellus albellus*, het nonnetje. Hij is meer verwant aan de brilduiker. Met deze soort wordt soms zelfs gehybridiseerd. De overlap in het verspreidingsgebied is groot, ze delen dezelfde habitat. Dat zijn vooral door bossen omzoomde meren en rivieren in de taigazone van Fenno-Scandiavië, Rusland en Siberië, tot aan Oost-Siberië en Kamtschatka toe. Marginaal komt de soort ook nog wat zuidelijker in Europa voor, tot in Wit-Rusland en zelfs Roemenië, vroeger ook in landen als de Oekraïne. Bizar is dat in 2010 en 2011 succesvolle

broedgevallen zijn ontdekt in eendekooien in Friesland, ver buiten het reguliere verspreidingsgebied. De kans is groot dat dit ontsnapte vogels betreft, maar wilde herkomst is niet uitgesloten.

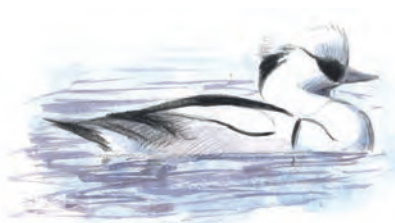
Nonnetje en brilduiker delen ook de nestplaatskeuze: boomholten, waaronder oude

nestholten van de zwarte specht, maar ook speciale nestkasten. De competitie om geschikte hopen kan groot zijn. Bij conflicten is het nonnetje echter dominant en de vrouwtjes schromen niet om hun eieren bovenop die van brilduikers te leggen. Als de jongen uitkomen, springen ze uit de boom en haasten ze zich naar het water, waar ze direct naar voedsel duiken. Aanvankelijk vooral waterinsecten en andere aquatische ongewervelde dieren, maar naarmate ze ouder worden en de snavel groeit, steeds vaker vis. Dat is een belangrijk verschil met de brilduiker; die vangt geen vis.

Heel efficiënte groepsvisserij

Visjes ter grootte van drie tot zes centimeter vormen het stapelvoedsel van het nonnetje. In de keuze van de vissoort toont het nonnetje zich een opportunist: beschikbaarheid is belangrijker dan de soort vis. In Nederland wordt veel spiering, pos en baars gegeten. De geribbelde snavelranden zijn handig bij het vangen van visjes, die nonnetjes duikend bemachtigen in niet al te diep, in Noordwest-Europa voornamelijk zoet water. Dat doen nonnetjes soms in een grote groep, die massaal onderduikt en na twaalf tot dertien seconden weer bovenkomt; sociaal foerageren dus, zoals ook bijvoorbeeld aalscholvers dat doen. Zo'n groep beweegt zich als een groot waterrad, waarbij de nonnetjes die achterin de groep boven water komen, naar de kop van de groep vliegen. Dit verschijnsel was in de jaren zeventig en tachtig regel-

ropa is klein. Er zijn maar enkele plaatsen ter wereld waar dergelijke grote concentraties nonnetjes huizen. Dat zijn, naast het IJsselmeergebied, de Zee van Azov (noordelijke Zwarte Zee) en de Kaspische Zee. In totaal overwinteren in Noordwest-Europa maximaal zo'n 40.000 nonnetjes. Hoewel in Noordwest-Europa de winteraantallen

Hier worden de laatste jaren minder dan duizend nonnetjes geteld, in sommige jaren maar een paar honderd. Daarentegen verblijven er naar verhouding, maar ook wel absoluut, steeds meer nonnetjes in andere wetlands in Noord-Nederland, zoals het Tjeukemeer en de Deelen in Friesland en de Wieden in Overijssel.

Ze hebben ons land gewoon minder nodig

Waarom zijn er minder nonnetjes in Nederland dan vroeger? Dat is vooral op conto van het IJssel- en Markermeer te schrijven. Omdat de aantallen hier zo groot waren, telt de afname hier flink; daarbuiten doen nonnetjes het beter, vooral dus in Noord-Nederland. Het is mogelijk dat de afname van spiering, de belangrijkste prooi van het nonnetje in het IJsselmeer en Markermeer,

matig te zien langs de Oostvaardersdijk, in het belangrijkste overwinteringsgebied van Nederland: het Markermeer. Maar daarna werd dit fenomeen steeds zeldzamer.

Neerwaardse trend in Nederland

De glorie van het nonnetje in Nederland lag in de jaren zeventig, toen er maximaal werden geteld van 23.000 vogels, zoals in 1977. Een duizelingwekkend getal, want het aantal nonnetjes dat overwintert in Eu-

rope is klein. Er zijn maar enkele plaatsen ter wereld waar dergelijke grote concentraties nonnetjes huizen. Dat zijn, naast het IJsselmeergebied, de Zee van Azov (noordelijke Zwarte Zee) en de Kaspische Zee. In totaal overwinteren in Noordwest-Europa maximaal zo'n 40.000 nonnetjes. Hoewel in Noordwest-Europa de winteraantallen

Normaliter nemen de aantallen hier in strenge winters toe, vooral als het Oostzeegebied dichtvriest. Maar piekjaren worden schaars en de pieken zelf vallen steeds lager uit. De achteruitgang is evident in het Markermeer, waar traditioneel de bulk verbleef.

er debet aan is. Waardoor de spiering afneemt staat nog steeds niet helemaal vast. Er is sprake van overbevissing in bepaalde jaren, maar de afname is vermoedelijk ook klimaat-gerelateerd.

Het lijkt er verder op dat de winterarealen verschuiven. Nonnetjes blijven steeds vaker ten noordoosten van ons land hangen. In Noordoost-Europa nemen de winteraantallen toe, in tegenstelling dus tot de situatie bij ons. Er zijn veel meer soorten die de laatste decennia dicht bij het broedgebied blijven overwinteren en vermoedelijk is dit een rechtstreeks effect van klimaatverandering. Door die verandering worden ook in Scandinavië en Finland de winters milder en daardoor treffen de nonnetjes steeds vaker ijsvrije situaties aan. Het heeft voor kortafstandstrekkingen veel voordelen om zo dicht mogelijk bij de broedgebieden te overwinteren. Hoewel wij het nonnetje wellicht winterhardheid toedichten door de associatie met strenge winters, gelden zulke voordelen ook voor deze soort. Verder vliegen? Nergens voor nodig. ●

